

Bertha Wellin (1870–1951)

Högerns första kvinnliga riksdagsledamot

STINA NICKLASSON, ANN-MARIE PETERSSON

När Kjell Östberg skriver om kvinnorna efter rösträttens införande kommenterar han att partierna från sina utgångspunkter ofta fick ”fel” kvinnor i sina organisationer. Högern, som denna tid menade att de kvinnliga egenskaperna bäst kom till sin rätt i hemmet, fick se sina kvinnoorganisationer ledas av framgångsrika yrkeskvinnor, medan socialdemokrater till sin besvikelse mest fick med hemmafruar, fast de helst hade velat rekrytera industriarbetande kvinnor.

När högerpartiet i Stockholm skulle nominera en företrädare på valbar plats till riksdagen vid det första valet efter den kvinnliga rösträttens införande, föll valet på Berta Wellin. Hon var vid denna tid 51 år, ogift, hade en framgångsrik yrkeskarriär som sjuksköterska och administrativ kraft. Hon blev pionjär i riksdagsarbetet, där hon bland annat kom att bli en stridbar företrädare för sjukvårdsväsendet. Hur kom hon att uppnå denna position, trots de attityder som fanns från en del män gentemot kvinnorna inom högerpartiet i början av 1900-talet?

Uppväxtår på Öland

Berta Wellin föddes i Torslunda församling på Öland år 1870, där hennes far var kronofogde. Berta Wellin lär ha varit faderns favorit. I hemmet fanns det god tillgång till tidningar och litteratur och där fick hon också den första utbildningen. På Öland fanns inte några möjligheter för högre skolutbildning, däremot var Kalmar sedan länge en känd skolstad även för flickor. Berta Wellin och hennes systrar placerades från början av tonåren i Kalmar i den Sturkska Högre Elementarskolan för flickor.

Det var denna tid ännu ovanligt att flickor utbildades till ett yrke. Det vanligaste yrket för dem som försörjde sig själva var lärarinna. Ett annat område som också var accepterat för kvinnor var vården av sjuka. Berta Wellin prövade på lärarrollen en tid, men arbetade sedan, från 22 års ålder med sjukvård, först som andrasköterska vid Kalmar lasarett. Här fann hon sin livsuppgift och bestämde sig att genomgå sjuksköterskeutbildning. De referenser som krävdes vid inträdesansökan till Sophia-

Berta Wellin inför sin första tjänst som Sophiasyster.

hemmet talar om att hon hade ”en fast karaktär, parad med allvar och stark viljekraft.”

Sjuksköterskeutbildning

Utbildningstiden varade i två och ett halvt år. Disciplin, omdöme, allvar, ansvarskänsla och plikt-känsla var ledorden i utbildningen. Det framhölls att verklig bildning och duglighet krävde det omdöme som förmår att överblicka livet och genomskåda människor och händelser. Efter utbildningstiden bestämde Sophiahemmet var de nya sjuksköterskorna skulle tjänstgöra och redan före utbildningens slut sändes Berta Wellin till en nyinrättad tjänst i Falun. Från juni 1900 finner vi Berta Wellin på Serafimer-

lasarettet som operationssköterska och en kortare tid arbetade hon med att organisera den militära sjukvården.

1907 bestämde sig Berta Wellin för att utträda ur Sophiahemmets moderhusorganisation. Hon reagerade mot Sophiahemmets rätt att bestämma tjänstgöringen för sophiasystrarna, men egentligen inte mot inriktningen i övrigt.

I socialt arbete

1908 återfinns vi Berta Wellin som föreståndare för en nyinrättad barnavårdsbyrå, driven av Svenska fattigvårdsförbundet. Hösten 1907 hade hon varit i England för att studera motsvarande arbete. Förutom att organisera den nya byråns arbete inom barnavården fick hon till uppgift att ordna kurser för dem som skulle arbeta med barnavård och fattigvård i kommunerna. Någon reguljär utbildning fanns inte inom detta område, utan det organiserades från grunden av Svenska fattigvårdsförbundet, en frivilligorganisation. I denna uppgift kom hon att samarbeta med andra kvinnor med verksamhet inom den sociala sektorn, såsom Kerstin Hesselgren och Cecilia Milow, kontakter som, skall det visa sig, kom att bli av betydelse för framtiden.

Inte bara sophiasystrarna var beroende av moderhusen vid anställning. Några erfarna sjuksköterskor, bland dem Bertha Wellin beslöt sig

för att organisera sjuksköterskorna på ett helt annorlunda sätt. Rekrytering skulle ske genom en sjukskötersketidning. Efter ett första upprop anmälde sig 700 prenumeranter och från början av 1909 utkom Svensk Sjukskötersketidning varje månad. Sedan dess förste redaktör, Estrid Rodhe hastigt gått bort 1911, blev Bertha Wellin tidningens redaktör. Parallellt med tidningsplanerna drevs vidare krav på en allmän sjuksköterskeförening. För att få med såväl sophiasystrar som rödakorssystrar m.fl. poängterades att föreningen skulle lägga särskild vikt vid en hög utbildningsstandard och god fortbildning. Hösten 1908 tillkom en interimsstyrelse för en sjuksköterskeförening, där Bertha Wellin utsågs till ordförande, men hon avböjde att ställa upp som ordförande vid stämmans val. Hon var ändå styrelseledamot, kassör och snart även sekreterare i föreningen. Och då Emmy Lindhagen av hälsoskäl avsåde sig ordförandeskapet 1914 var det Bertha Wellin som blev sjuksköterskeföreningens ordförande. Hon lämnade därmed sina övriga funktioner i föreningen. Ordförandeposten innehade hon till 1933. Hon kvarstod lika länge som redaktör för Svensk Sjukskötersketidning.

I Stockholms stadsfullmäktige

Det första kommunalvalet där kvinnor kandiderade, ägde rum 1910. I Stockholm valdes endast två kvinnliga företrädare, Valfrid Palmgren för högerpartiet och Gertrud Månsson för socialdemokraterna. Endast 28 procent av de röstberättigade kvinnorna i Stockholm röstade i valet. I det läget bildades Stockholms Moderata Kvinnoförening. Bertha Wellin ingick i interimsstyrelsen och satt ordförande vid den första sammankomsten, men hon avböjde inval i den nya styrelsen.

Valfrid Palmgren, den första högerkvinnan i Stockholms stadsfullmäktige, hade gift sig och flyttat till Danmark 1911. Vid nomineringen till 1912 års val ställdes Bertha Wellin på en säkert valbar plats. Hon var då 42 år och hon hade en stark ställning med såväl Sjuksköterskeförbundet som Stockholms Moderata Kvinnoförening bakom sig. Valdeltagandet ökade kraftigt till ca 50 procent för männen och 33 procent för kvinnorna. Samtidigt invaldes Stina Quint och följande år tillkom Alma Hedin.

Bertha Wellin deltog aktivt i valrörelser och i SMKF:s arbete med utbildning och organisation. Det var de strategier som förbundet arbetade efter för att öka antalet intresserade medlemmar och väljare samt

för att förbereda kvinnliga kandidater att åta sig politiska uppdrag. Motståndet mot högerkvinnors deltagande i politiken luckrades upp och följande år, 1913, öppnades Allmänna Valmansförbundet för kvinnligt medlemskap. Bertha Wellin blev den första kvinnan i styrelsen för Allmänna Valmansförbundets stockholmsförening.

Berta Wellin blev under krigsåren en kraft att räkna med i kommunalpolitiken. Som ledamot i stadsfullmäktiges beredningsutskott hade hon också en plattform, varifrån hon kunde påverka beslutsfattandet i en rad olika frågor. Dessutom breddade hon sitt register genom att hon invaldes i hälsovårdsnämnden, styrelserna för flera av kommunens sjukhus m.m. 1920 blev hon ledamot av Stockholms stadskollegium. Hon engagerade sig i den ständigt aktuella bostadsbristen, i en rad socialpolitiska frågor och speciellt i hälso- och sjukvårdsfrågorna, där hon besatt sakkunskap från sin yrkeserfarenhet. Denna tid var hon även med i styrelsen för Sophiahemmet, ända fram till 1946, och aktiv medlem i Fredrika-Bremer-förbundet.

Det första riksdagsvalet med kvinnlig rösträtt ägde rum 1921 och inför detta val nominerades Bertha Wellin. Avgörande var tydligen bredden i hennes kompetens och erfarenheter, vanan att uppträda som talare och den förankring hon hade i AVF:s egen organisation.

I riksdagen

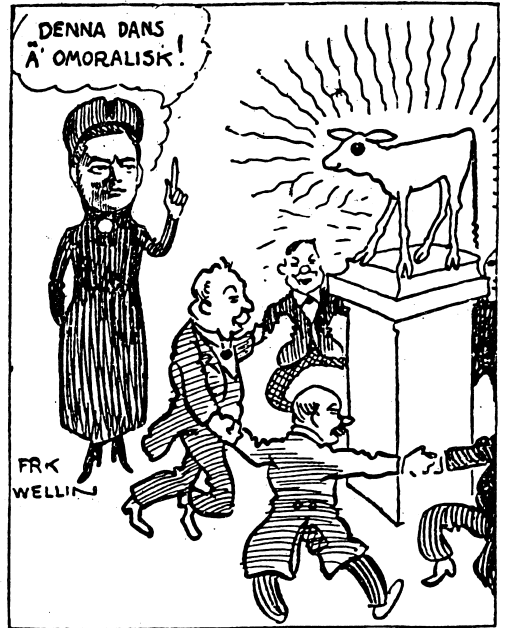
Bertha Wellin valdes till riksdagens andra kammare som en av de första fem kvinnorna. Bland liberalerna hade en rad kvinnor nominerats, men inte placerats på valbar plats. Elisabeth Tamm valdes in på en spränglista och lämnade riksdagen efter tre år, medan Kerstin Hesselgren fick sin plats i första kammaren först efter en överenskommelse med socialdemokraterna och efter en dramatisk lottning. Två socialdemokratiska kvinnor kom in i andra kammaren. Inte i något parti var det rösträttsrörelsens främsta kvinnor som nominerades.

En fråga som Bertha Wellin ägnade kraft åt vid sin första riksdag var den om kvinnors behörighet till statstjänst. Hon utvecklade argumenten för att kvinnor skulle få tillträde till domartjänst, medan bl.a. Elisabeth Tamm menade att kvinnor som domare skulle förstöra domarämbe-
betets auktoritet. Propositionen föll denna gång på första kammarens motstånd, men frågan återkom följande år, varvid kvinnor fick tillträde till de flesta statliga tjänsterna, dock inte till domaryrket.

SvD söndagen den 21 september 1919.

Fröken Wellin träder in i andra kammaren.

*Kring den gyllne kalven dansar
i vår stad vaktmästarkåren,
varför den sig också får en
skrapa av den dam, som ansår
dess moral med bister min —
stadsfullmäktigen Wellin.*

Bertha Wellin i sin pulpet i andra kammaren.

I ärendet om höjning av barnmorskornas löner 1922 samarbetade däremot de kvinnliga riksdagsledamöterna över partigränserna och vände debatten, vilket väckte uppmärksamhet. Statsutskottet hade avstyrkt förslag om höjning med 50 kronor, men de fem kvinnornas samlade aktioner gav resultat. Samtliga gav sig in i debatten. Kerstin Hesselgren argumenterade i första kammaren och Bertha Wellin med de övriga debatterade frågan i andra kammaren. Bertha Wellin var för övrigt den enda, som med egna erfarenheter och synnerlig sakkunskap kunde argumentera för sjukvården i andra kammaren. Förutom sina kunskaper om sjukvårdsfrågor hade hon också som ovan nämnts, erfarenheter genom engagemanget i Stockholms kommunalpolitiska frågor. Bertha Wellin var kvar i Stockholms stadsfullmäktige totalt 15 år, men avstod från att kandidera vid 1927 års val.

Vid 1925 års riksdag är det värt att notera en motion av Bertha Wellin om införande av särbeskattning för äkta makar i stället för den rådande sambeskattningen. Argumenten känns igen från senare års debatter i frågan. Varför skulle två gifta sammanboende betala mera skatt än två ogifta sammanboende? Noterbart är att motargumenten talade om detta som en detaljfråga i skattesystemet.

Motionen hänvisades till pågående utredning, men när tre år hade gått och ingenting hade hänt i frågan motionerade hon om särbeskattning på nytt. Frågan uppmärksammades vidare på det skandinaviska högermötet i Stockholm 1929 och Bertha Wellin kom att leda en samsamarbetskommitté med representanter från Danmark, Norge och Sverige.

Bertha Wellin uppträdde oförfärat och i vissa frågor med egen ståndpunkt jämfört med partiets huvudfära. I synnerhet hade hon en antagonist i Karl Magnusson i Skövde, när det gällde gifta kvinnors rätt till förvärvsarbete. Däremot förefaller hennes relationer till Arvid Lindman ha varit byggda på ömsesidig respekt. Hon kunde gå emot sina sparsamma partibröder med kraft till exempel i frågan om införande av moderskapsstöd och när det gällde utökning av sjukvården, där nya behandlingsrön krävde nya specialiseringar. Hon föreslog också att utbildning skulle införas för sjukhuschefer inom administration, budgetplanering och personalledning. Lönefrågor och pensionsfrågor för vissa sjukvårdstjänster togs upp i riksdagen. ”Hon orerade som en hel fakultet och kämpade som ett helt regemente”, var ett av de omdömen som fälldes över hennes insatser i sjukvårdsdebatten i mars 1927.

En fråga som bekymrade Bertha Wellin var den om 8-timmarsdagens

införande för sjuksköterskor. Hon hävdade att sjuksköterskornas arbetsbörda var för tung och behövde lindras. Men om en förkortning av arbetstiden infördes innan en utökning av antalet tjänster hade skett, skulle patienterna bli lidande. Därför kunde hon inte, då frågan om 8-timmars arbetsdag var föremål för lagstiftning, rösta för att sjuksköterskorna skulle omfattas av denna arbetstidreglering. Hon stödde däremot förslaget om en utökning av sjukskötersketjänsterna så att varje sjuksköterska skulle ha en ledig dag varje vecka.

Slutord om Bertha Wellin

Bertha Wellins verksamhetsområden var mångskiftande. Hennes yrkesliv omfattade sjukvård i olika specialiseringar, administration av militär sjukvård och sociala frågor i vid mening. Hon arbetade för att höja utbildningens kvalitet, även inom yrkesområden utan utbildningstradition, så som det sociala fältet. Som en av grundarna av Svensk Sjuksköterskeförening, under många år dess ordförande, och som redaktör för Svensk Sjukskötersketidning gjorde hon en historisk insats. Hon tog med sig sina erfarenheter in i riksdagen och kunde i en period av stark utveckling av sjukvården använda sin sakkunskap i riksdagsarbetet.

Bertha Wellin var ingalunda begränsad till de s.k. kvinnofrågorna i riksdagen. Hon ägnade sina insatser också åt skatter, ekonomi, näringsliv, försvar m.m. ”Gäller inte besluten inom sådana sektorer även kvinnor?” brukade hon fråga retoriskt.

Som en av de första kvinnorna i riksdagen var hon givetvis påpassad av pressen och föremål för många skämtteckningar och kommentarer. Som ett exempel må tas Albert Engströms teckning av Bertha Wellin i riksdagspulpeten med grundlag och hälsovårdslära:

”Välkommen Bertha Wellin! Man behöver din ans och din sjukvård. När var politiken så genomfördärvad och osund som just nu? Härän med klystir, vomitiv och diverse välbehövlige instrument.”

När Bertha Wellin lämnade riksdagen 1936 kunde hon se tillbaka på en betydelsefull pionjärgärning. Hon hade skapat respekt för kvinnor som politiska aktörer.

Litteratur

Nicklasson, Stina, *Sophiasystemen som blev politiker. Bertha Wellin, pionjär för moderat politik*. Stockholm 1995 samt däri anförd litteratur.